

עומקא דפרשה

דין ת"ה בקר"ש שעל המיטה
לקט ביאורים על ברכת המפיל
שער הציון

ערש"ק י"א תמוז תשס"ט
דין כוונה בקריאה זו
בענין אשר יצר ומעריב לאחר ברכת המפיל

פרשת קרח בענין ק"ש שעל המטה

גליון

דין כוונה בקריאה זו

הרב ז. מאיר

בגמ' ברכות דף ד. אריב"ל א"ע שקרא אדם ק"ש בביהכ"נ מצוה לקרותו על מטתו, ארי"י מאי קרא, רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם [אמרו מה שכתוב על לבבך, רש"י] על משכבכם ודמו סלה [ודמו בשינה אח"כ, רש"י]. ויש להעיר לפירוש"י דילפינן מדכתיב אמרו בלבבכם דקאי אפרשת ק"ש דכתיב ביה על לבבך, דהא בפרשה שניה נמי כתיב בכל לבבכם, ומגלן למילף חיוב לקרא פרשת שמע, דלמא נילף לחייב קריאתה והיא אם שמוע או תרווייהו, ובגמ' לקמן דף ס: מבואר דסגי לקרא פרשת שמע לחוד. ויותר יל"ע דקרינן דמזות ק"ש על שם תיבה אחת שניזכרה בה וזהו שם העצם של המצוה, אמרו בלבבכם פירושו אמרו שמע ישראל? (וראה בגמ' סוטה דף מב. דקרינן להך מצוה שמע ישראל).

ובהמשך הסוגיא ארי"נ אם תלמיד חכם הוא א"צ [לקרא ק"ש שעל המיטה]. ובפשטות משמע מזה דכל עיקר חיוב הקריאה מדין ת"ת, ולכן ת"ח הרגיל לחזור על תלמודו א"צ לומר פרשת שמע, וכע"ז כתב הפמ"ג (ר"ל ט"א א"א סק"ב) דמה"ט נשים פטורות שהרי אין חייבות בת"ת. וזל"ע דא"כ מדוע ילפינן מדברי קבלה לקריאה זו, הרי חיוב ת"ת הוא תמיד, ובלאו האי קרא נמי מיחייב לעסוק בתורה, עי' בב"י (סמ"א) בשם שו"ת הרשב"א דאין מברכין על התורה לאחריה כיון שיש, דלא מצינו שעה שנפטר בה מן הלימוד. ולכאוי משמע דזהו חיוב נוסף על מצות ת"ת, ומ"ט ת"ח מיפטר.

והנראה לבאר בזה בהקדם דברי הגמ' בדף ה. לעולם ירגיז אדם יצה"ט על יצה"ר שנאמר רגזו ואל תחטאו, נצחו מוטב... ואם לאו יקרא ק"ש שנאמר על משכבכם, וערש"א וצל"ח דהיינו ק"ש שעל המטה. וז"ע האי מעליותא דק"ש דשעת שכיבה טפי מק"ש דשחרית וערבית. דדווקא הך קריאה מהיני, והמאירי שם כתב דע"י שיתבונן ביחוד ומציאותה האי "יתענג טבעו בזה עד שלא יבקש עוד מותר גופני", ואפשר דהך מעליותא איכא דוקא בק"ש שעל המיטה, דיש לחלק בין מצות ק"ש דאורייתא שחרית וערבית דעיקרן מצות קריאה אלא שהכוונה למערכת בהן, משא"כ קריאה זו דילפינן לה מדכתיב אמרו בלבבכם, דעיקרה חובת הלבבות וכמ"ש החרדים (פ"ט אות ז') במצות אהבת ה'; וז"ל: כשם שהחושק בחולי אהבתו לתשוקתו תידד שנתו מעיניו, כן האוהב הנאמן ליצורנו יתברך... לא יישן כי אם על יצועי אהבתו יעו"ש. וי"ל לפי דבריו דחיוב ק"ש שעל המטה הוא סעיף מדין אהבת ה' (אע"ג דעיקרה מצוה תמידית יש בזה חיוב מיוחד), ודוקא בזה יש עצה להינצל מהיצר ע"י שיתענג באהבת ה' לא יבקש מותר גופני.

והתוס' בחולין דף קה. מבאר הטעם דאין מברכין על קריאה זו, כיון דעיקרה לצורך האדם להגן עליו מן המזיקין. אך יעוי' במג"א (סי רלט) דמוכח מדברי הטור ושו"ע דקריאת שמע שאני מאמירת פסוקי דרחמי שהם מוסידים להגן מהמזיקין, ואילו ק"ש חיוב בפני עצמו, ולפי"ז אכתי צל"ע מ"ט אין מברכין. אך לדברינו י"ל דכיון דעיקרו חובת הלבבות אין מברכין עליה, וכמ"ש הפוסקים לענין ביטול חמץ דאין מברכין על מצות שבלב.

ומעתה מבואר מ"ט שם העצם דמצות קריאה זו היא על לבבך, לאורויי דאינו כמצות קריאה בעלמא, אלא מחובת הלבבות, דפרשת שמע יש בה עוז להציל מחטא, ומדכ' על לבבכם ילפינן צורת המצוה וגדרה, וכדברי המאירי ביחוד ומציאותה האי יתענג טבעו עד שלא יבקש מותר גופני, ועי"ז יקויים רישא דקרא רגזו ואל תחטאו. וילפינן לה מדכ' רגזו ואל תחטאו, ומדכ' על לבבכם ילפינן גדרה ועורתה, ומה"ט ת"ח הרגיל לעסוק בתורה א"צ לקרואה, מכיון דעיקר החיוב הוא מדיני אהבת ה', ואמרו בספרי עה"פ ואהבת את ה', איני יודע כיצד, ת"ל והיו הדברים האלה על לבבך שמתוך כך אתה מכיר וכו'.

והנה בפירש"י עה"ת (במדבר כג, כד) לא ישכב עד יאכל טרף, לא ישכב בלילה על מטתו עד שהוא "אוכל" ומחבל כל מזיק הבא לטרפו, כיצד קורא ק"ש על מטתו... בא מחנה וגייס להזיקם הקב"ה שומרים ונלחם מלחמותם ומפילים חללים, וצ"ב מ"ט מיקרי אוכל טרף, הרי בקריאתו מהני לסלק המזיקין וכמ"ש בגמ' שם דף ה., אך מה לשון אכילה ביריה בזה.

ובמשנה ברורה (סי רלט סק"ט) מובא: כתבו הספרים, בלילה קודם השינה נכון לאדם לפשטו במעשיו שעשה כל היום, גם ראוי לחמול לכל מי שחטא נגדו ויציערו. וקצ"ב מדוע קבעו זמן זה בדווקא לצורך זה. ולדברינו מבואר היטב, דכל זה מדיני אהבת ה', יעוי' גמ' יומא דף כב. דהמעביר על מידותיו הוא בכלל אוהבי ה', כמ"כ אמרו שם בדף פו: דאיכא מצות תשובה מאהבה, ומיתר שויי לק"ש זו. וז"ל דבק"ש שעל המטה אוכל ומחבל את המזיקין, דע"י שיתעורר בתשובה מאהבה עוונות נעשין לו כזכויות, והעוונות עצמן מטיבין עמו, כמ"כ המעביר על מידותיו אמרו בגמ' ר"ה דף יז. דמעבירין לו על כל פשעיו, וזהו מחבל אותן גייסות. ועי' פני יהושע ברכות דף ה. דמוכח דהא דמזיקין בדילין הימנו היינו דוקא אם קוראה בכונת הלב, אלא דמפרש לה מדין ת"ת.

בענין אשר יצר ומעריב לאחר ברכת המפיל

הרב יוסף חיים הלוי בירנבוים

במ"ב רל"ט סק"ד כ' שאם תאב לשתות או שצריך לדבר דיבור נחוץ קודם ברכת המפיל מותר ולאחר ברכת המפיל ליהרר משום הפסק והמ"ב לשיטתו שכ' בביה"ל לפקפק על משכ' החי"א והכנה"ג שעל מנהגו של עולם נתקן ברכת המפיל אלא הברכה על גוף השינה [המפיל חבלי שינה על עיני]. ובדינים והנהגות לחזו"א עמ' נ"ה כ' אמר שלא להפשיק בין ברכת המפיל לשינה אף לא לברכת אשר יצר.

ויתכן שגם למ"ב אסור לומר אשר יצר כיון שלא סובר את השטות דעל מנהגו של עולם נתקן וזהו לכאוי טעמו של החזו"א אלא שהמ"ב כ' יש ליהרר ויתכן שלשיטתו בדיעבד כן יברך אשר יצר.

ויש הרבה אחרונים שסוברים את הטעם שעל מנהגו של עולם נתקן שמקורה ע"פ הראשונים שכ' התול בברכות י"א, דלא מברכים לישן בסוכה שמא לא יישן ונמצא שבירך לבטלה ובספר ברכת אברהם ח"ד סי' קס"ו כ' שהמפיל כן דעל מנהגו של עולם נתקן והובאו דבריו בשיורי כנה"ג ס' רל"ט אות ה' ועולת תמיד שם סק"א, ובאר' סק"ג וכן בחי"א ס"ל ל"ה ס' ד' כתב דבלילה אין לחוש שמא לא ידום.

ובשו"ת שרגא המאיר ח"ח סי' פ"ג העיר על החזו"א דודאי הרי יפסיד את האשר יצר דיצטרך שוב ויש את האר' שעל מנהגו של עולם מברך וכן בשו"ת פרי השדה ח"א סי' צ"ג כ' שמברך אשר יצר,

ובשו"ת קנין תורה ח"ו סי' קמ"ה ג"כ מובא הפסק מהחזו"א לא לברך אשר יצר וכתב שתמיהה השואל ע"ז צודקת וכתב דהיה לו לעשות צרכיו לפני המפיל ואינו אנוס כ"כה ועכ"ז לא מסתדר שילך לישון מבלי לקיים את החוב המוטל עליו דאחר שיתעורר מהשינה יוצרך עוה"פ.

ויל"ע לדעת החזו"א במי ששכח להתפלל מעריב ובירך המפיל ולכאוי כמו שאשר יצר א"א לומר גם מעריב לא, אלא שראיתי בארחות רבינו ח"א עמ' צ"ח שנכתבו של הקה"י ברכה המפיל ושכחה להתפלל מעריב ופסק הקה"י שתתפלל והטעם, דיש מחלוק' ראשונים אם המפיל רק על השינה ולפי"ז אסור להפסיק ואף דתפילה גם באשה מה"ת אבל תפילת ערבית רשות, ואחרים סוברים דהמפיל נתקן על טבע העולם כמו אשר יצר בבוקר דיש סוברים שיברך אף אם לא עשה צרכיו ולפי"ז אפשר להפסיק, וכדי שלא יהא קל בעיניה תפילת ערבית ותקל בזה לפעמים לכן הורה לה להתפלל אחר המפיל ועוד שהחסידים נוהגים לברך המפיל לפני ק"ש ואח"כ אומרים כל הק"ש עם הפסוקים והרבש"ע הריני מוחל וא"כ יש להקל לה להתפלל אחר המפיל את כל תפילת ערבית ק"ש וברכותיה ושמור"ע. עכ"ד, ואם באשה היקל לכאוי באיש שחייב להתפלל ודאו שיקל, אלא שיש לו עצה לישון קצת ולקום ע"י שומר וכן מורה מרן הגר"ח ק"ש שליט"א אך באופן שאין לו פוחד שירדם עד הבוקר לכאוי מותר לו. ובאשי ישראל עמ' תש"ג שאל את מרן הגר"ח שליט"א על מעריב, והשיב שעל מעריב לא שאלתי את החזו"א ואם יוכל לישון אפי' משהו בודאי אח"כ יוכל לדבר ועי' חוט שני סוף ח"ב שאם נמנם כבר יכול לדבר ובוזה השולחן ח"ב להגר"ש דבילצקי שליט"א האריך בענין אשר יצר אחר המפיל והתיר, ועי' ביצין אליעזר ח"ז עמ' קל"ה במה שכתב עליו, והביא ע"כ בפשטות להתיר והביא שם גם משו"ת התעוררות תשובה סי' קכ"ח להתיר ומש"כ ברמ"א לא לדבר אחר שקרא ק"ש מבואר בב"י הטעם משום דכתיב אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו, ולכן אחר שבירך אשר יצר יחזור ויקרא ק"ש. [וזה כבר חידוש להתיר להפסיק עוד] ובשו"ת באר משה ח"א סי' ס"ג ג"כ מתיר אשר יצר, וכן לצורך כיבוד אב ואם לדבר, ובהליכות שלמה פ"י עמ' ק"ע פסק שמתוך לברך אשר יצר אם הוצרך לכך ועוד חידש שאם תאב לאכול ולשתות מותר וכן אם נזדמן לו לברך על רעם יברך.

ובספר משנה הלכה ראיתי שכתב דלחיי אדם [הובא בתחילת המאמר] י שלברך, ואף למ"ב י"ל דעשיית צרכיו הוה צורך השינה דאינו יכול לישון כשצריך לנקביו וממילא גם אשר יצר מקרי צורך השינה [ועומד] ג"כ על הלשון של המ"ב שכ' זיהר [בה] ושור"ר גם בפסקי תשובות שעמד על כך וכתב כי אף המשנ"ב נזהר מלכתוב באופן נחרץ לאיסור אלא כתב זיהר שלא יפסיק. וביה"ל לענין ספק אם ירדם אין כדאי לתחילה לברך.

ועי' עוד בחוות יאיר שכ' להתיר ספיה"ע אחר המפיל, וברבבות אפרים ח"ז סי' רס"ג כ' כן בשם מרן הגר"ש שליט"א וכן לענין ברכהמ"ז.

דין ת"ח בקר"ש שעל המיטה

הרב יואל טויב

גמ' ברכות ד' ע"ב אמר ריב"ל אל"ע פ"ש שקרא אדם ק"ש בביהכנ"ס מצוה לקרותו על מיטתו, אר"י מאי קרא רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה, אר"נ אם ת"ח הוא אי"צ אמר אביי אף ת"ח מבעי ליה למימר חד פסוקי דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי וגו' וברי"ף ג' ע"א וברא"ש סי' ו' העתיקו דת"ח אי"צ וברמב"ם פ"ז מתפילה וטור ושו"ע רל"ט הביאו דין קר"ש על המיטה והשמיטו דת"ח אי"צ וצ"ב.

ובטור בתו"ד הזכיר דאביו הרא"ש נהג למימר פרשה ראשונה בלבד ואולי מזה ס"ל לטור דש"מ דאין בימינו ת"ח לענין זה, ועיין תפא"ש על הרא"ש שהזכיר בתו"ד דאין היום ת"ח לזה. אך לכא"ו מהא דקרא הרא"ש אין ראיה דהא בשבועות ט"ו ע"ב מבואר דריב"ל קרא וכן בירושלמי פ"ק דברכות הובא כמה אמוראי דקרו, ועיין א"ר ומחצית השקל דבאר דאף דאי"צ מ"מ ראוי גם לת"ח לקרות, א"כ אין ראיה גם מהרא"ש שקרא, וע"ע בקיצור פסקי הרא"ש [והוא מבנו הטור] דסיים דאף ת"ח צריך ומשמע מעיקר דינא דגמרא, וצ"ע דהוא לכא"ו דלא כפשטות סוגיית הגמרא, וכמו שהעתיק ברא"ש וצ"ב.

ועיין מרומי שדה שעמד בהשמטת הפוסקים וביאר דיסוד דת"ח אי"צ היינו משום אונס שינה אלא דכל אדם ראוי להמנע וליישב דעתו ות"ח שמחמת תורתו אנוס בזה אי"צ, והרמב"ם פ"ז ה"ב מתפילה הביא דין דאונס שינה שיאמר חד פסוקי דרחמי ולכן השמיט ת"ח וזה לכא"ו לא יועיל בטוש"ע שלא הזכירו אונס שינה וגם הוה דלא כסבור רש"י ור"י על ת"ח אי"צ שיתבאר לקמן, ועוד פי' לדעת רש"י דת"ח אי"צ ג' פרשיות אבל חד פרשה בעי אך הזכיר דזה דלא כרא"ש ור"ף דאף שאר בנ"א סגי בחד פרשה ועוד צ"ע ע"ז מלש" אביי דאף ת"ח בעי למימר חד פסוקי דרחמי משמע דאין אומר כלל.

וע' תפארת שמואל על הרא"ש אות ז' שיישב דהנה בגמ' המוזכ"ל מבואר דטעמא משום רגזו ואל תחטאו והיינו דלמנוע מהרהור וחטא ואחרי זה אמרו דשומר מן המזיקים מקרא רוממות קל בגרונום וחרב פיפיות בידם מבואר די' ב' טעמים וברש"י פי' דת"ח אי"צ דשקוע בלימוד עד השינה וזה מבואר על טעמא דחטא וברי"נ מבואר דת"ח אי"צ משום דתורתו משמרתו מן המזיקים ותמה תפא"ש וכן תמה במרומי"ש דאדרבא בת"ח מתגרין טפי כמבואר בכ"מ ועוד הקשה תפא"ש דת"ח אי"צ נאמר על טעם כמה דחטא וע"כ הסיק דרק על טעם דחטא נאמר דת"ח אי"צ מטעמו של רש"י אבל משום מזיקים צריך, ולפי"ז ת"ח צריך משום שמירה ומתיישב פסק הרמב"ם וטור ושו"ע דלא כתבו דת"ח אי"צ, וגם הרא"ש הזכיר אחר שאמר ת"ח אי"צ לטעם דמזיקין ומתיישב הקיצור פסקי הרא"ש דלמעשה צריך גם ת"ח, ומה שאמר ת"ח אי"צ היינו למצוה אבל ראוי לעצמו לעשות לשם שמירה אך אי"צ חיוב. [ועיין נפק"מ בסוף הענין]

ועפ"ז מיושב דאמר בירושלמי דצריך לומר גם שיר של פגעים לשמירה מן המזיקים, והק' דהא אין מתרפאים מד"ת ות"י להגן שאני והק' הר"י למה לא הק' הירושלמי מק"ש ע"ש תירוצו ולפי"ד תפא"ש דק"ש גם מצילה משום חטא וגם משום מזיקים מיושב דק"ש אומר למצוה וממילא יש גם שמירה, אבל שיר של פגעים אינו אלא לשמירה הק' שפיר והר"י לשיטתו דהכל משום שמירה גם ק"ש וכ"ה דעת תוס' ע"י מג"א סק"ב ומש"א בתחילה מרגזו היינו מזיקים הק' שפיר דמ"ש, ועפ"ז מיושב נמי דהרמ"א ברל"ט כתב לחזור על ק"ש עד השינה והוא מירושלמי וילפי מקרא דומו סלה דעד שינה לומר וכתב המג"א ע"ז סק"ז דת"ח אי"צ כמש"א בגמרא ותמה הא"ר על המג"א דאם ע"פ הגמרא אי"צ אפי' חד פעם אי"צ ולמה פסק המג"א דת"ח בעי רחמיה, עוד הקשה דהא אמרי' בגמ' דמ"מ בעי למימר חד פסוקי דרחמי ולפי הרמ"א דמקרא דומו משמע עד רגע לפני השינה אף דפטור מק"ש יצטרך עד השינה פסוקי דרחמי ות"י מחצית השקל דיוצא בזה בק"ש שקרא בתחילה אך צ"ב דאם יש דין ודומו סמוך לשינה ממש למה בת"ח סגי לזה בתחילה,

ולפי"ד התפא"ש מיושב שפיר דמשה"ק למה צריך פעם אחת ולא לחזור עש השינה פשוט דלחזור עד השינה נילף מדומו סלה דהוא קרא דרגזו ואל תחטאו ומזה ת"ח פטור ומ"מ בעי חד פסוקי וזה סגי לפני הליכה לשינה ומה דבעי עכ"פ קר"ש פע"א היינו שמירה ממזיקים ובזה ליכא דין ודומו עד השינה ובזה יוצא לחד פסוקי ובזה מחויב הת"ח מדין חד פסוקי ומדין שמירה ממזיקים (וע"ע מג"א סק"ב דלא משמע כ"כ כתפא"ש די' ב' הטעמים יחד אלא פלוגתא בירושלמי ובראשונים ובפוסקים ודעת הרמ"א לפי"ד לכא"ו דליכא כלל טעמא דמזיקים ואולי דהרמ"מ חייש לכתחילה גם לטעמא דמזיקין).

לקט ביאורים על ברכת המפיל

המפיל חבלי שינה. פי' דאכילה ושתיה לא בא לאדם ממילא אלא הוא בעצמו צריך לעשות מעשה... אבל השינה בא לאדם ממילא, וזה לטובתו שאם לא היה ישן מיד היה כלה, וז"ש המפיל חבלי שינה כמו חבלי לידה, ר"ל שתקפתו שינה.

הגר"א [אמרי נועם ברכות ס:]

חבלי שינה. חלקים מחלקי השינה, וי"מ חבל שינה כמו חבלי יולדה (הושע יג,ג), שכשנעור אדם יותר מדאי, חבלי שינה וציריה אוזנין אותו...

אבודרהם (ועי' סידור רס"ג שגרס "חבלי שינה")

יש לפרשו מענין "חבלי בוץ" (אסתר א,ו), כי ע"י מיתרים העיניים סגורות וקשורות בשינה. ולפי"ז היה ראוי לומר חבלי בפת"ח הח"ת, ולא נהוג עלמא הכי.

סידור היעב"ץ

שינה על עיני ותנומה על עפעפי. פי' כשאדם ישן אף עיניו ישנים אבל כשאינו אלא מתנמנם עיניו אינם ישנים רק עפעפיו סתומים.

הגר"א [אמרי נועם ברכות ס:]

שינה הוא בפנים בהסתלקות המחשבות, והיינו כאשר נשתקע בשינה, ותנומה הוא מבחוץ, כאשר הוא נים ולא נים וכו' והיינו שעפעפיו סגורות, אבל אין מחשבתו נעדרת ממנו, דקרי ליה ועני.

ביאור הגר"א למשלי [ד,ז]

ותעמידני לחיים ולשלום. בשתי לשונות אלו כלל שמירת הנשמה והגוף. אמר "לחיים" על הנשמה, שכשאדם הולך לישן הרי הוא כמת ומפקיד נשמתו ביד הקב"ה ומחזירה לו בבקר, והרי כאלו החייהו. ואמר "לשלום" על הגוף, שבלילה ימצאו נזקים ופגעים רעים יותר מביום, והוא מתפלל שיעמידנו שלם בגופו.

אבודרהם

וחלומות רעים והרהורים רעים. כלומר שלא אבא לידי הרהור עבירה אפילו בחלום.

אבודרהם

...כי החלום הרע שובר הגוף והרוח... ומפני זה צריך לבקש רחמים שלא יבהילוהו חלומות רעים. כי כשהחלום טוב, יש לאדם ישוב הלב ועומד בלי מבוכה וטרדה ויכול להתבודד בתורה ובחכמה. ולא הרהורים רעים" פי' כי הם סבה סבה לחלומות רעים.

וא"נ שכשיקץ משנתו בלילה והוא על מטתו, לא יבהילוהו הרהורי עבירה, ונמצא שמתפלל לשם שלא יבהילוהו רעיון רע ודמיון רע בלילה, לא בשינה ולא ביקיצה.

רבינו מנוח [הל' תפילה פ"ז ה"א]

ותהא מטתי שלמה. שלא יהא פסול ורשע בזרעי

רש"י [ברכות ס:] ועי' אבודרהם ורבונו מנוח,

(ועי' בסידור היעב"ץ דנכלל בזה ברכה"ג על תש"ה).

והאר עיני פן אישן המות. כלומר שתחזיר בי נשמתי, ולא תהא שנתי שנת עולם.

ר"י בר יקר

דשינה אחד מששים במיתה.

מהרש"א [ח"א ס:] וסידור היעב"ץ

המאיר לאישון בת עין. דכשאדם חפץ מאוד לישן, נחשך אישון בת עינו, וכשישן הרבה והקיא, מאיר אישון עינו.

ר"י בר יקר

כי כאשר השי"ת סבת השינה כן הוא סבת התעורה. ואישון הוא שם לעגול התכונני אשר בעין, ונקרא כן לפי שנראת בו כצורת איש (עי' רד"ק שורש איש), והוא סבת הראות באמצעות האור.

רבינו מנוח [הל' תפילה פ"ז ה"א]

כלומר בזה שמפיל חבלי שינה על עיניו הוא מאיר לאישון בת עין, שאם מנדה שינה מעיניו עיניו כהות.

שלמה משנתו ע"מ ברכות ס:]

בא"י המאיר לעולם. שמעמידם ממטתם עם אורת היום ללכת לעסקיהם.

ר"י בר יקר

המאיר לעולם. לפי שאין הנאה במאור עיניים בחושך לילה.

מהרש"א [ח"א ס:]

וברכה זו היא הודאה לש' שאע"פ שסבות השינה ידועות, לפעמים יתקבצו רוב הסבות באדם ולא יוכל לישן, לפי שהבוז"ת אדון הכחות והטבעים.

רבינו מנוח [הל' תפילה פ"ז ה"א]

מקור הדין

"הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף..." (כג,כד). פי רש"י לא ישכב בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו, כיצד קורא את שמע על מטתו, ומפקיד רוחו ביד המקום וכו' וכ"כ רבינו בחי'.

ויסודו במדרש רבה (פ"כ) לא ישכב עד יאכל טרף, כשהוא אומר ה' אחד נאכלין המחבלין מפניו, ומלחשין אחריו בשכמל"ו, ובורחין, והוא נסמך בקר"ש משומרי היום לשומרי הלילה. וכשבא לישן מפקיד רוחו להקב"ה...

וכע"ז הביא הרוקח (שכז) ממדרש ויכולו, "כשבא אחד מישראל לישן ואינו ישן עד שממליך להקב"ה, לא ישכב עד יאכל טרף שאומר ה' אלקינו ה' אחד. והמחבלין שומעין שהזכיר שמו של הקב"ה וחומלים וכו' ובורחין."

ולגמ' דידן ילפי מקרא בתהלים, בברכות ד: אמר ריב"ל אע"פ שקרא אדם ק"ש בביהכ"נ מצוה לקרותו על מטתו. אמר רבי יוסי מאי קרא רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה. [ופירש"י אמרו מה שכתוב על לבבך, על משכבכם שנאמר בשכבך, ודומו סלה בשינה אחרי כן].

גדר החיוב

בלשון הגמ' מצוה לקרותו על מטתו, בפשטות היא מצוה דרבנן, וכמו שהעיר המהר"צ חיות בגמ' דחזינן דאף בדרבנן ומשום מזיקין נקטינן לשון מצוה [ודלא כמגילת אסתר על סה"מ דרק בדאורייתא].

אך הראב"ה פ"י דהוא מצוה משום מזיקים ולא חובה. וכ"כ הרשב"ש (תשו' קעד) "שק"ש שעל המטה אינה מצוה לא דאורייתא ולא דרבנן, שלא תקנו אותה חז"ל אלא לישן מתוך ד"ת א"נ כדי שיהיו המזיקין בדילין הימננו..." וכן הביא הברכ"י (רלטא), בשמו דאינו מצוה אלא מנהג. והביאו סמך לזה דבכ"מ דאמרי בגמ' "מאי קרא" הוא אסמכתא בעלמא. ויתכן לה"ר מלשון צוואת ר"א הגדול "בני היו זהיר בק"ש על מטתך, ולקדש עצמך ולברך לבואך, ושכבת ועברה שנתך..." ומשמע דהוא מסדר ההנהגה ולא מצוה.

ומאיךדכ בפ"י החרדים על הירוש' (א,א) מבואר שהוא דין דאורייתא הנלמד מהפר' ודרש"י בג"ש ישכב ובשכבך.

טעם הדין

בברכות שם (ה) א"ר יצחק כל הקורא ק"ש על מטתו כאלו אוזח חרב של שתי פיות בידו [להרוג המזיקין] וכו' וא"ר יצחק כל הקורא ק"ש על מטתו מזיקין בדילין הימננו וכו'. וכך נקטו הרבה ראשונים וכמ"ש התוס' ריש ברכות (ד"ה מאימתי) דק"ש שעל המטה אינה אלא בשביל המזיקין. וכן מבואר ברבינו יונה שם (ד"ה ואיפסיקא), וכ"ה במקור הדין ובדברי רש"י בפר' כנ"ל. וכ"כ הראב"ה דכל השמועה מוכחת שרק מפני המזיקין קורהו ומפורש כן בירוש' [עי' לק'].

ועוד טעם מצינו שהוא כדי לישן מתוך ד"ת כדמוכח בגמ' (ה) דת"ח אינו בכלל דין זה. ופירש"י מתוך שרגיל במשנתו [ראה לק']. וכ"כ הר"י מלוניל (ד): מצוה לקרותה על מטתו, כדי שילך לשכב על מטתו דברי תורה. ועי' ברכות ח: ואל תשבו על מטת ארמית, איכא דאמרי לא תגנו בלא קר"ש, ופירש"י שתהא מטתך דומה למטת ארמית, ומשמע דמעלת הק"ש מצד הדין. ויש בזה נפק"מ לדינא כמ"ש רבינו מנוח (תפילה ז,ב), שלא לאכול ולדבר אח"כ כדי שיישן מתוך ד"ת. ועוד נפק"מ לענין נשים דמצד ד"ת נטורות, עי' פמ"ג. [ועי' שלה (חולין ד"ח ט"ז) דענין השינה מתוך ד"ת הוא לשמירה מטומאה].

ובפשטות צ"ל דמ"ד להך טעמא מ"מ לא פליג על טעם השמירה ממזיקין, וכמו שהביאם הרשב"ש (כנ"ל), וזוה לא יקשה מרש"י בברכות לרש"י בפר' בלק. ובאמת שאף בדברי ר' יצחק משמע דתועלת הק"ש להסיר ממנו המזיקין הוא ע"י תורה [אינן עוף אלא תורה], ע"ש, ועי' פנ"י שביאר דכח הק"ש הוא בצירוף הד"ת שבה, וכע"ז במהר"ל נתיב העבודה פ"ח, ע"ש].

שיטה ג' בראשונים היא דתקנו ק"ש שעל המטה לקיים המ"ע דק"ש ש על ערבית. כ"ד רב עמרם [בטור רלה], וכך הוכיח הר"ח מהירוש' דהקריאה בבהכ"נ היא לעמוד לתפילה מתוך ד"ת, ומתני דריש ברכות היא בק"ש שעל מטתו. ומובא בראב"ן (קב) ובראב"ה (א) ובא"ו (ק"ש א). וכ"כ הארחות חיים [ויש נותנין טעם לק"ש על מטתו כדי לצאת ידי חובת קריאה בעונתה]. וכ"כ רש"י אליבא דתוס' הנ"ל בריש ברכות.

ועי' שבועות טו: שהק' בגמ' על ריב"ל שאמר על מטתו פס' לשמירה ממזיקין, והרי אסור להתרפא בד"ת, והוכיח המהרצ"ח דמהא דלא הק' כן על מימרא דהכא, חזינן דאמירת ק"ש על מטתו אינה להגן ממזיקין, אלא היא מצוה בפנ"ע. וכ"כ בבני ציון דריב"ל פליג על ר' יצחק, דלר"י הק"ש רק מצד שמירה ואינו חיוב מצד עצמו, אבל לריב"ל היא מצוה וחיוב.

שמירה ממזיקין

אי' בירוש' ברכות פ"א ה"א (ו) תני הקורא את שמע בביהכ"נ בשחר יצא יד"ח, בערב לא יצא יד"ח, [אלא קורין לעמוד בתפלה מד"ת]. מה בין וכו' [למה לא תקנו בערב שיקראו בבהכ"נ בזמנה] אדם צריך לקרות שמע בביתו בערב בשביל להבריח את המזיקין [ופי' הפ"מ דהואיל ובלא"ה צריך לקרוא סמוך למטתו, לא רצו לתקן בבהכ"נ כדי שלא יסמכו ע"ז שאז לא יקרא שוב על מטתו].

ועי' בפ"י החרדים שם דכ' עפ"י דברי רש"י (בפר' בלק) דזוה ציווי התורה לקרוא ק"ש בערבית, כדי להבריח המזיקין.

ויש לציין בזה למש"כ הפענח רזא (לר"י הלוי מבעלי התוס') בפר' ואתחנן (ו,ד) שמע ישראל, הפסוק מתחיל בשי"ן ומסיים בדל"ת, מכאן שקורין שמע להבריח השדין.

ובד' המדרש שהובא ברוקח (לעיל) "המחבלין שומעין שהזכיר שמו של הקב"ה וחומלים עליו" מבואר דאין זו אמירה סגולית של ק"ש, אלא מצד תוכן הק"ש ע"י קבלת עומ"ש. אך בתר"י משמע דהשמירה ממזיקין היא באמירת הפס' בעלמא ללא שום כוונה. [ראה לק' בזה בענין כוונה]. ועי' בשו"ת הריב"ש תקי"ג דמייתי למימרא דר' יצחק כדוגמא למקיים חיוב ששכרו כך. ומשמע דהשמירה ממזיקין אינה טעם הדין אלא שכר המצוה.

כתב המאירי (ד): וטעם קריאה זו פ"י בתלמוד המערב להבריח את המזיקים, וביאורו אצלי המזיקים הידועים והם הדעות הכוזבים, והזיקיות בעתות הפנאי ליחד את השם שלא יטעה באמונות השניות, וכשיקרא על הכונה הראויה תהא מטתו בטוחה מהם.

תלמיד הכם

בגמ' (ה) אמר רב נחמן אם ת"ח הוא אין צריך. אמר אביי אף ת"ח מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי, כגון בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה' אל אמת.

וטעם הפסוק כ' רש"י, שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד, דיו בכך, ומשמע מצד דעוסק בד"ת וכדכ' הר"י מלוניל דת"ח אינו צריך דהא בכל עת הוא עוסק בד"ת.

אך רבינו יונה והמאירי כ' הטעם משום דתורתו משמרתו, והוא לפי הטעם דהיא לשמירה ממזיקין. [ועי' רש"י ב"מ קח. ת"ח א"צ נטירותא - תורתו משמרתו כדכתב בשכבך תשמור עליך].

ודעת הרשב"ש דמצד שמירה לא נפטר הת"ח וע"ז לא קאמרינן דת"ח א"צ וכדברי אביי, "אלמא טעמא דק"ש כדי שיישן מתוך ד"ת א"נ להגין עליו, ומשויה ת"ח א"צ שכבר הוא עוסק בתורה, ומשום הגנה בעי למימר חד פס' דרחמי..."

ולטעם הג' דלעיל שהוא לקיים מ"ע דק"ש דערבית, י"ל עפ"י הפנ"י והנח"ד בשי' רש"י דהתקנה לצאת בק"ש שעל המטה הוא להמון העם. א"ש דת"ח א"צ כיון שכבר קרא מיד כשתחשך.

עי' מרומ"ש דפי' לשי' רש"י דריב"ל קאמר דצריך לקרוא כל ג' פרשיות לשמירה, וע"ז אמר ר"נ דת"ח א"צ דתורתו משמרתו, אבל פרשה ראשונה ודאי צריך.

הרמב"ם והטור השמיטו דין זה, וכ' המעשה רקח דס"ל מיירי בת"ח שתורתו אומנותו ופטור מתפלה וק"ש. ובמרומ"ש כ' בשי' הרמב"ם דס"ל דמה דת"ח אינו צריך הוא משום דת"ח מנדדין שינה מעיניהם ועל כן כשנרדמים באונס א"צ קר"ש, וס"ל להר"מ דכן הדין בכל אדם שנרדם באונס, וכדכ' בה"ב דאם אנסתו שינה קורא פס' ראשון ודיו. ועי' בני ציון רלט. ועי' תפארת שמואל דהאידין אין ת"ח כראוי.

כוונה

נחלקו הראשונים אם בעי כוונה וקבלת עומ"ש בק"ש שעל המטה, רבינו יונה (ב. ד"ה ואיפסיקא) כ' דמה שאין יוצאים יד"ח ק"ש בק"ש שעה"מ, דכיון שהיא מפני המזיקין אינו מכוון, וגם בעי כוונת הלב לקבלת עומ"ש, ובאותה שעל מטתו אינו מכוון ע"ז ע"ש.

אך המאירי (ד) כ' שצריך לקרואה באימה וביראה. וכ"ה בארחות חיים שכ' ויש מי שכותב לפני קריאה זו של שמע מברך ברכה זו בא"י אמ"ה אקב"ו לקרוא את שמע, כדי לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה להמליכו עליו בלבב שלם. וכ"ד רבינו מנוח [עמ"ש הרמב"ם (תפילה ז,ב), ואם אנסתהו שינה קורא פס' ראשון] אם אנסתהו שינה ונמצא שאינו יכול לקרות ק"ש בכוונה. [ומבואר דבעי כוונה בכל הקריאה, שהרי פס' ראשון בלא"ה קורא]. וכ"כ הפני משה לבאר הירוש' מה שדרשו על ק"ש שעל המטה מהפס' אמרו בלבבכם, דזהו ק"ש, שצריך כוונת הלב.

וכ"ז אף לטעם דהקריאה משום שמירה, כדמוכח במאירי דס"ל דהוא להבריח המזיקין ובהא גופא כ' שצריך לקרותה באימה ויראה. וכן משמע במדרש שהביא הרוקח "ואינו ישן עד שממליך להקב"ה, לא ישכב עד יאכל טרף שאומר ה' אלקינו ה' אחד. והמחבלין שומעין וכו'" מבואר דבעי קבלת עומ"ש, וע"ז בורחים המזיקין.

דרושים לחברותא

מקום הלימוד	זמן	נושא	
ברכפלד (גמיש)	7:00-8:00	גמרא עיון	מקור
ברכפלד	6:45-7:45	גמרא מפעל הש"ס	
גמיש	9:00-12:00	דף יומי	
חניכי הישיבות אוה"ח 25	12:00-13:00	דף יומי	
ברכפלד	9:00-1:00	משניות / עיוני	
אזור הנבעה הדרומית	9:00-1:00	קידושין עיון	
חניכי הישיבות נתי"מ 77	7:00-8:00	עיון	
ברכפלד	7:00-8:00	עיון	
חניכי הישיבות אוה"ח	9:00-1:00	איסור והיתר	
שיח יצחק	9:00-1:00	זבחים אפשרות להצטרפות לכלול	
ברכפלד או ק"ס	9:00-1:00	גמרא בקיאות	אחר"ע
חניכי הישיבות אוה"ח	9:00-1:00	הלכות נדה	
זכרון משה	4:00-7:00	גמרא	
ברכפלד	4:00-7:00	דף יומי	
חברון שד"ח	4:00-7:00	בקיאות	
אזור זכרון משה	4:00-7:00	דף יומי	
אוהל מנחם	4:00-7:00	נדה	
חניכי הישיבות אוה"ח	2:30-3:45	בקיאות	
בית תפילה	3:00-4:00	מ"ב סי' ל"ב ה' סת"ם	
אזור היכל יצחק	4:00-7:00	ה' שבת	
שיח יצחק	4:00-7:00	גמ'	ערב
אזור היכל יצחק	5:00-7:00	בק'	
אזור ביה"כ המרכזי	8:30-10:00	גמרא - כעמ' ליום	
אזור היכל יצחק	9:00-1:00	עמ' ליום	
ר' עקיבא ברכפלד	8:30-10:00	דף יומי	
אזור המרכזי	9:00-10:30	דף יומי	
אזור קס"ח	10:00-11:00	עדיף אלו מציאות	
אור יחזקאל	9:00-10:30	2 דף לחודש	
בית יצחק	9:00-11:00	גמ'	
פתוח	9:00-10:00	קנין ש"ס	
ברכפלד	8:00-10:00	דף או עמוד יומי	
מאור חיים	9:00-10:30	הלכה הספק	
פתוח	9:00-11:00	סוכה	
יהודה הנשיא	9:00-10:30	גמ'	
נרות זכריה	9:00-10:30	גמ'	

תגובות

לכבוד העלון עומקא דפרשה

נזדמן לידי העלון שיצא לע"נ דודי מייסד העיר ורב העיר קרית ספר הגאון רבי שמחה קסלר זצוק"ל.

חשבתי לכתוב תגובה על מה שכתב הרב א"ש דומב בדין תדיר ומקודש,

גם הרע"ב כתב שתדיר קודם, כדברי ה"ז תרפ"א ס"ק א'. והגם שזה ספק בגמ' אולי המקור הירושלמי יומא פ"ז הלכה ב' שנחלקו מה קודם, ברכת היין או קידוש היום, ופוסקים שברכת היין קודם כיון שזה תדיר וכן נחלקו שם מה קודם ביו"כ - עבודת היום או מוסף, שמוסף תדיר ועבודת היום מקודש וכיוון שפוסקים שמוסף קודם א"כ רואים שתדיר עדיף, ומה שנוקט הירושלמי שקידוש נקרא מקודש עיין שם בגליין הש"ס שתמה מדוע נקרא מקודש אולם עיין צ"ח ברכות נ"א ורע"א באו"ח סימן ז' שדאורייתא לגבי דרבנן הדאורייתא נקרא מקודש. אולי זה המקור של הרע"ב לפסוק שתדיר קודם וגם הבבלי עיין מקדש דוד שמהפס' מלבד עולת הבוקר שהביאו ביומא דף ע' נלמד הדין של תדיר ולא תדיר תדיר קודם, וזהו שלא כדעת המג"א שנחלקו שיש דין מסויים שמוסף קרב עם התמיד ברגל ונחלקו אם יו"כ דינו כרגל או לא ובמקום אחר הארכנו בענין הנ"ל.

הרב אליעזר יחיאל קונסטט
 מראשי ישיבת קול תורה
 ראש כולל "דעת משה"

נושאי הפרשיות הקרובות

פנחס - ראש חודש

מטות - טבילת כלים

דברים - אבלות החורבן

ד"ת להנ"ל [יתקבלו רק עד 700 מילים] אפשר להניח [בצירוף שם מלא וטל']
 בתניבת עומקא דפרשה בפתח אוצ"ה ס"ס בית יוסף רח' שדי חמד
 או לשלוח בדוא"ל הנ"ל.

אין המערכת אחראית להחזיר כתבים או דיסקים.

הערות והארות לחידו"ת שבגליין ניתן לשלוח לדוא"ל:

gal200@neto.bezeqint.net

או בתיבת "עומקא דפרשה".

המערכת מתיחסת לתגובות רק תחת שם מלא.

(בפרסום התגובה אפשר להשתמש בר"ת).

גליון זה נתרם ע"י

הרב **משה זיכרמן שליט"א**

מנכ"ל שיווק הקריה

יישר כוחו וחילו

בסיוע הרה"ח שהשמחה במעונם במזו"ט

הרב **צבי יוסף שכטר שליט"א**

לרגל הבר מצוה לבנו

העליה לתורה בביהמ"ד "מאור חיים"

תחילת התפילה בשעה 7:25

הרב **שמואל חיים ויספיש שליט"א**

לרגל הולדת בנו

השלום זכר ברח' מס' 1

הברית אי"ה בשב"ק בביהמ"ד "מאור חיים" בשעה 9:45 אחר התפילה

מערכת עומקא דפרשא מאחלת ברכת מזל טוב

למורינו מכוון דרכנו המרא דאתרא

הגאון רבי **מאיר קסלר שליט"א** לרגל שמחת הנישואין לבנו **אורי נ"ו**

יארץ ימים על ממלכתו מתוך מנוחה ורוב נחת